

บทที่ 1

การศึกษาแบบตะวันตกก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

"การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมจัดให้มีขึ้น สังคมใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตคนให้แก่สังคม เพื่อความเจริญก้าวหน้าและความอยู่รอดของสังคมเอง . . ." ¹ สังคมไทยก็เช่นเดียวกัน ได้ใช้การศึกษาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะสนองความต้องการให้แก่สังคมและชนชั้นผู้ปกครองตลอดมา และเนื่องจากความต้องการของสังคมอยู่ในกรอบที่ค่อนข้างจำกัด ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาของไทยยังคงรูปแบบการศึกษาโบราณซึ่งฝังรากลึกอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยมาเป็นเวลานานกว่าเจ็ดศตวรรษ ² จวบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคของการปฏิรูป การศึกษาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือ "ผลิตคน" ให้แก่สังคมอย่างแท้จริง

การคลี่คลายขยายตัวของการศึกษาไทย จนกลายเป็นการศึกษาแบบตะวันตกนั้น ได้เกิดขึ้นทีละน้อย ๆ อันเป็นผลมาจากการติดต่อกับชาติตะวันตกที่มีอิทธิพลทางการเมืองเพิ่มขึ้นเป็นลำดับในเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น นอกจากจะมีผลทำให้วิถีชีวิตของคนใน

---

¹ ลัดดา สุวรรณกุล, "พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 1.

² David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn (New Haven : Yale University Press, 1969), p. 1.

สังคมไทยต้องเปลี่ยนไปจากเดิมแล้ว ยังเน้นให้เห็น "ความสำคัญของการศึกษา" ที่มีต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางในเอเชียขณะนั้น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในรัชสมัยนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิรูปในรัชกาลต่อมา

การศึกษาแบบคั้งเดิมของไทย

รูปแบบของการศึกษาคั้งเดิมของไทยนับคั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษานั้น มิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของสามัญชนหรือชนชั้นสูง เช่น พระราชโอรส หรือ บุครหลานข้าราชการชั้นสูง โดยเฉพาะสามัญชนจุกมุ่งหมายในการเรียนการสอน, วิธีการถ่ายทอดความรู้, ตัวผู้สอน ตลอดจนสถานศึกษา ยังคงผูกพันอยู่กับวัดและพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ยังคงมีการเน้นผู้สอนมีวัดเป็นสถานศึกษา มีการศึกษาเพียงเพื่อให้ "รู้หนังสือ" คือ เรียนอ่าน เรียนเขียน และเรียนเลข ที่เรียกกันว่า เป็นแบบ "ไตรภาค"¹ และให้ได้รับการอบรมหลักชั้นพื้นฐานทางศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะมีจุกมุ่งหมายทางค้ำนศีลธรรม² และเพียงเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับชีวิตประจำวันเท่านั้น ความต้องการเรื่องการศึกษาชั้นสูงที่ลึกซึ้งกว่านี้ยังไม่มี ความจำเป็นแก่คนทั่วไป³

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

¹ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย

(พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 434.

² David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand . . . .,

p. 1-7.

³ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย,

หน้า 434.

นอกจากนั้นโอกาสในการศึกษาก็ยังคงมีจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มเด็กชายเท่านั้น โดยจะเริ่มเมื่ออายุประมาณ 5 - 8 ปี¹ เมื่อบิดามารดานำไปฝากเป็นลูกศิษย์พระ การเรียนรู้ของเด็กขึ้นอยู่กับสติปัญญา เพราะ ". . . ท่านสอนแบบที่เรียกว่า "ท่องหนังสือ" คือเรียงตัวแล้วเข้าทอทีละคน ใครปัญญาทึบท่านก็ทอให้แก่น้อย ใครปัญญาไวก็ทอให้มาก เมื่อทอแล้วก็ให้ลูกศิษย์ไปเขียนหรืออ่านจนจำแม่นหายตัวได้ หรือจบฉบับได้ จึงให้ทอใหม่ . . ."²

เมื่อเด็กโตขึ้นจะได้รับการฝึกฝนวิชาชีพ เช่น การทำไร่ ไร่นา การฝึกหัดงานฝีมือต่าง ๆ เช่น การจักสาน การแกะสลัก การก่อสร้าง การปั้น ตามแบบบรรพบุรุษ ซึ่งทำเป็นอาชีพตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุเพื่อสืบพระศาสนา พร้อม ๆ กับศึกษาวิชาชีพบางอย่างเพิ่ม เช่น แพทย์ โหราศาสตร์ หรือการเสมียน จนชำนาญและสามารถยึดเป็นอาชีพได้เมื่อสึกแล้ว³ ฉะนั้นจึงมีคำเรียกการอุปสมบทตามประเพณีนี้ว่า "บวชเรียน"

¹ ลาลูแบร์ (La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใ้กล่าวไว้ว่า พ่อแม่จะส่งเด็กไปอยู่กับพระเมื่ออายุราว 7 - 8 ขวบ ส่วน โจส เซาเติน (Joost Schouten) ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยในราว พ.ศ. 2173 ใ้กล่าวไว้ว่า จะส่งเด็กไปอยู่กับพระเมื่ออายุราว 5 - 6 ขวบ ดู ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), หน้า 261-262. และ Joost Schouten, A Description of the Government, Might, Religion, Customs, Traffic and Other Remarkable Affairs in the Kingdom of Siam (Bangkok : Chalermnit, 1969), p. 147.

² เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย, หน้า 450.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 434.

ส่วนเด็กหญิงนั้น โอกาสที่จะได้รับการศึกษาจำกัดมาก เนื่องจากต้องรับภาระในครัวเรือน เช่น ถักน้ำ ถ้ำข้าว เก็บผักหักฟืน หุงข้าว หอน้ำ เย็บน้กักร้อยง่าย ๆ หากเด็กหญิงนั้นเป็นบุตรของผู้มีอันจะกินหรือข้าราชการชั้นสูง จึงจะได้รับความรู้ในงานฝีมือชั้นสูง เช่น เย็บปัก ถมยอน หรือเย็บปักงานฝีมือที่สวยงาม ๆ ได้¹

จะเห็นได้ว่าโอกาสในการศึกษาของเด็กนั้นไม่เหมือนกัน เด็กชายทุกคนจะไม่ได้รับการศึกษาโดยเท่าเทียมกัน เด็กที่ได้รับการศึกษาอย่างดีคงมีแค่บุตรข้าราชการชั้นสูงหรือผู้มีอันจะกิน ซึ่งเมื่อจบการศึกษาและบวชเรียนแล้ว จะเข้ารับราชการใกล้ชิดกับเบื้องยุคลบาทเจริญรอยตามบรรพบุรุษของตนต่อไป² ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการศึกษาโดยทั่วไปมุ่งเพื่อให้ในชีวิตประจำวันได้ตามความต้องการพื้นฐานของสังคมและชุมชน นอกจากนั้นลักษณะอาชีพของชาวไทยซึ่งจำเป็นต้องใช้แรงงานคนเป็นสำคัญ เช่น การทำไร่ ไถนา ยังเป็นข้อจำกัดอีกประการหนึ่งที่ทำให้เด็กต้องเรียนรู้เพื่อให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาจากวัดก็ยังคงได้รับการส่งเสริมจากผู้ปกครองตลอดมาไม่ว่าในสมัยใด ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตำแหน่งและสมณศักดิ์แก่พระที่มีความรู้ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำหน้าที่สอนหนังสือด้วย³ เป็นการส่งเสริมการศึกษาทางอ้อม นอกจากนี้ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะ พระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมการสร้างวัดวาอาราม ทำนุบำรุงคณะสงฆ์ รวมถึงการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิต และนายช่างซึ่งมีความรู้ความชำนาญในวิชาชีพต่าง ๆ ช่วยกันชำระ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 451.

² เดวิด เค. วัตซาย, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ", ศิลปากร 10 (พฤษภาคม 2509) : 41. และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนประสงค์ประศาสน์ (ประสงค์ นาควานิช) ณ เมรุวัดทองพุ่มพวง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี วันที่ 19 สิงหาคม พุทธศักราช 2510, (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, 2509), หน้า 15.

³ David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand. . ., p. 9.

คำรับตำรา เช่น กวีนิพนธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน วิชาแพทย์โบราณ ตำราหมอนวด ยาแก้โรคต่าง ๆ ฯลฯ แล้วไปรศก ให้จารึกลงในแผ่นศิลาติดไว้ตามฝาผนังและศาลารายรอบบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

เนื่องจาก แนวความคิดแบบเทวราชา ซึ่งกำหนดหน้าที่ของชนชั้นผู้ปกครองไว้ อย่างสมบูรณ์และชัดเจน ทำให้จุดมุ่งหมายในการศึกษาของบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาแตกต่างกับสามัญชนเป็นอย่างมาก โดยจะได้รับการเอาใจใส่และกวักชันเป็นพิเศษ เพราะอยู่ในฐานะชนชั้นผู้ปกครองของประเทศ โดยเฉพาะพระราชโอรสองค์ใหญ่ที่ประสูติแก่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงศึกษาเพื่อเตรียมพระองค์เป็นกษัตริย์ต่อไป ส่วนองค์อื่น ๆ ก็จะต้องศึกษาเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการปกครองบ้านเมืองแบบ เขาพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์ พระราชโอรสจะได้รับการศึกษา เป็นอย่างดีจากพระราชมารดาหรือเจ้ากรมพระอาลักษณ์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ครั้นเมื่อเจริญพระชันษาขึ้นก็จะทรงได้รับการอบรมหรือฝึกหัดการเป็นข้าราชการบริพารกับพระเจ้าอยู่หัวหรือเจ้านายผู้ใหญ่ เมื่อผนวชเป็นสามเณรแล้วจึงจะได้รับการศึกษาในวิชาที่จำเป็นต่อการเป็นกษัตริย์ต่อไป ส่วนการฝึกซ้อมเพลงอาวุธ ตำราพิชัยสงคราม ศกกรรม และอัศวกรรม จากสำนักที่มีชื่อเสียงหรือจากข้าราชการที่ เชี่ยวชาญ ซึ่งเมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุแล้ว ก็จะเข้ารับราชการต่อไป

ส่วนการศึกษาของพระราชธิดานั้น จะทรงได้รับการอบรมในทางหนังสือจากพระราชมารดาตั้งแต่ทรงพระเยาว์เช่นเดียวกับพระราชโอรส เมื่อเจริญพระชันษาจะทรงศึกษาเน้นหนักไปในทางการบ้านการเรือน อันได้แก่ เย็บปักถักร้อยและปรุงอาหาร

ไพฑูริย์ สมคำนึ่ง, "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการปรับปรุงบ้านเมืองแบบตะวันตก" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 3.

ชนบทรรมนิยมประเพณี จรรยา มารยาท วรรณคดี และศีลธรรม ซึ่งจำเป็นแก่ชักรักษณาร
จนชำนานู ตามความสนใจของแต่ละพระองค์ เพื่อบรับหน้าทึราชการฝ่ายในและก้องเป็ผู้ฝึกหัด
ผู้อื่นต่อไป เพราะผู้มีบรรดาศักดิ์ทั้งหลายมักจะส่งธิดาเข้าไปฝึกหัดวิชาต่าง ๆ สำหรับกุลสตรี
ความสำนึกเจ้านายชั้นสูงเสมอ ๆ ฉะนั้นราชสำนักฝ่ายในจึงเปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยสำหรับสตรี
นั้นเอง

กล่าวโดยสรุป ลักษณะการศึกษาตามแบบแผนโบราณของไทย จำกัคชอบเขต
อยู่กับคนกลุ่มเล็ก ๆ ของสังคมเท่านั้น แม้ว่าการศึกษาจะมีได้สงวนไว้เพื่อคนชั้นหนึ่งชั้นใด
โดยเฉพาะก็ตาม แต่ด้วยจุดมุ่งหมายของการศึกษาของเด็กสามัญและพระราชโอรส หรือ
ชนชั้นสูง แตกต่างกันดังกล่าวแล้ว ทำให้บุตรหลานเจ้านายและข้าราชการชั้นสูงมีโอกาส
ได้รับการศึกษาสูงกว่า และถ้าเด็กชายสามัญชน "ได้มีโอกาส" เล่าเรียนสูงขึ้นไปทางก้น
ใดค่านหนึ่ง ก็อาจจะใช้การศึกษาที่ได้รับจนชำนานูเป็นเครื่องมือในการเลื่อนชั้นทางสังคม
ได้โดยไม่ง่ายนัก ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการศึกษาแบบนี้ คือ พระสงฆ์ มีวัดเป็น
สถานการศึกษา ซึ่งย้าให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างศาสนา การศึกษา แนว
ความคิดในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการเมืองการปกครองของไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี
ตลอดมา แม้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาให้แตกต่างไปจากเดิมแล้วก็ตาม

การศึกษาแบบตะวันตก

การรับแนวความคิดของการศึกษาแบบตะวันตก เริ่มมีขึ้นครั้งแรกเมื่อสมัยอยุธยา
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเมื่อสิ้นรัชกาลเหตุการณ์ทางการเมืองภายใน

¹ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาของพระราชโอรสและพระราชธิดาได้จากหนังสือ
ต่อไปนี้ กระทรวงมหาดไทย, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและ
งานทางปกครองของพระองค์ (พระนคร: โรงพิมพ์ของกรมมหาดไทย, 2505), หน้า 33-34.
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 3. (พระนคร: สำนักพิมพ์
คลังวิทยา, 2514), หน้า 33. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ
(พระนคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2514), หน้า 15-17. และสมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ, "ลักษณะการศึกษาของเจ้านายแต่โบราณ," ใน ประชุมพระนิพนธ์เบ็คเตล็ด
(พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 119.

ประเทศที่ผันแปรไปทำให้การศึกษาแบบตะวันตกที่กำลังขยายตัวต้องหยุดชะงักและชาคการสนับสนุนจากผู้ปกครองประเทศ ลักษณะการศึกษาแบบตะวันตก และการเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบตะวันตกได้เริ่มมีขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลโกสินทร์ในแผ่นดินพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของการศึกษาแบบตะวันตกในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการติดต่อกับชาติตะวันตกเช่นเดียวกัน ดังจะกล่าวต่อไป ดังนี้

ก. จุดเริ่มต้นของการศึกษาแบบตะวันตก

หลังจากที่โปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2054 แล้ว ได้มีชาติอื่น ๆ ติดตามเข้ามาอีกหลายชาติ เช่น สเปน ฮอลันดา อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ต้องการเข้ามาค้าขาย จะมียกเว้นก็แต่โปรตุเกสและฝรั่งเศส ที่มีความต้องการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกควบคู่ไปกับการค้าขายด้วย ฉะนั้นจึงมีบาทหลวงชาวโปรตุเกสและฝรั่งเศสเข้ามาเผยแพร่ศาสนาอยู่ในอยุธยา ทำให้มีผู้เข้ารับนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเป็นจำนวนมาก¹ นอกจากบาทหลวงเหล่านี้จะเผยแพร่ศาสนาแล้ว ยังได้นำวิทยาการแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้นว่าการใช้ปืนไฟ การสร้างป้อมแบบตะวันตก การทำแผนที่วางผังเมือง การประปา การรักษาพยาบาล การทำอาหาร และขนมแบบฝรั่ง ที่สำคัญก็คือเริ่มมีการศึกษาตามแบบตะวันตก คือมีการตั้งโรงเรียนขึ้น

¹ปรากฏว่าเมื่อบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาถึงอยุธยาใน พ.ศ. 2205 นั้น มีพวกเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสายโปรตุเกสอยู่ในอยุธยาถึง 2,000 คนแล้ว กุ ขจร สุขพานิช, "เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์," ใน ข้อมูลจากอดีต (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2518), หน้า 105. และ E.W. Hutchinson, "The French Foreign Mission in Siam During the XVII the Century," JSS XXVI Part I (1933) : 9.

เมื่อสิ้นสุดรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ภัยพิบัติทางทหาร เมืองภายในประเทศประกอบกับการที่กษัตริย์อยุธยาองค์ต่อ ๆ มาไม่ทรงโปรดพวกฝรั่ง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชาติตะวันตกจึงมิได้เป็นไปอย่างสนิทสนม เช่นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ การเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวงคาทอลิกไม่ได้รับความสะดวกและการสนับสนุนด้วยดีอีกต่อไป การศึกษาแบบตะวันตกซึ่งเพิ่งเริ่มต้นก็พลอยชะงักไปด้วย

ความสัมพันธ์ทางไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับชาติตะวันตกได้เริ่มต้นขึ้นใหม่อีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แน่นหนักและแผ่กว้างซึ่งเจตนารมณ์ทางการเมืองแบบจักรวรรดินิยม ดังจะเห็นได้จากการที่ชาติตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษซึ่งพยายามส่งทูตเข้ามาขอเจริญสัมพันธไมตรี และทำสัญญาค้าขายตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงยินยอมทำสนธิสัญญาเบอร์นีย์กับอังกฤษในปี พ.ศ. 2369 ทั้งนี้เพราะทรงเกรงกลัวภัยอันตรายจากอังกฤษซึ่งกำลังคุกคามพม่าอยู่ในขณะนั้น

การทำสัญญาเบอร์นีย์นอกจากจะเป็นการเปิดฉากความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศตะวันตกแล้ว ยังมีผลต่อการศึกษาและการรับวิทยาการใหม่เป็นอันมาก เพราะสนธิสัญญาฉบับนี้ได้อนุญาตให้มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์เข้ามาเผยแพร่ศาสนาได้โดยสะดวก¹ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์แห่งคณะมิชชันลอนดอน 2 คน คือ คาล กุสลาฟ เอ็ม. ดี และ ยาคอบ ทอมลิน เข้ามาตั้งนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นในเมืองไทยเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2371 หลังจากนั้นจึงมีมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชาวอเมริกันส่งกักคณะต่าง ๆ ได้เดินทางเข้ามาเมืองไทยอีกหลายชุด ต่างก็ได้ทำคุณประโยชน์นานต่าง ๆ ให้กับสังคมไทยไม่น้อย จนมี

1 ยอร์ช ฮอวส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, แปลและเรียบเรียงโดย กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ร่วมมิตรไทย, 2504), หน้า 11.

008603

ชื่อเสียงรู้จักกันแพร่หลาย เช่น หมอบริคเลย์ หมอเฮาส์ หมอแอสเวด หมอมัทธุน ฯลฯ¹

วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่พวกมิชชันนารีอเมริกันนำเข้ามาล้วนเป็นสิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าในวิทยาการแบบใหม่ ๆ ซึ่งสามารถใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ เช่น การปลูกฝี ฆ่าตัด การช่าง การทอเรือ หรือการพิมพ์ ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดความ "ตื่นตาตื่นใจ" และความต้องการที่จะเรียนรู้กันในกลุ่มคนไทยที่จัดเป็นพวก "หัวก้าวหน้า" ดังกับเริ่มมีการเรียนภาษาอังกฤษกันขึ้นบ้าง การเรียนภาษาอังกฤษนี้เองนับเป็นก้าวแรกของการถ่ายทอดแนวความคิดและลักษณะการศึกษาแบบตะวันตก อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยในสมัยต่อมา

จะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นของการรับการศึกษาตามแบบตะวันตกนี้ ทั้งสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ต่างมีจุดเริ่มที่เหมือนกัน คือการติดต่อกับชาติตะวันตกเพื่อการค้าขาย เป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงมีคณะมิชชันนารีเดินทางเข้ามาเพื่อเผยแพร่ศาสนา ผลพลอยได้จากการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีก็คือการถ่ายทอดวิทยาการแบบตะวันตกที่ทันสมัย และมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวไทย คนไทยเริ่มสนใจเรียนรู้วิทยาการแบบตะวันตก ส่วนระดับความสนใจของผู้คนตลอดจนการสนับสนุนของกษัตริย์ไทยนั้นแตกต่างกันไปตามความจำเป็นและสถานการณ์ของประเทศในแต่ละขณะเป็นสำคัญ

---

¹ความจริงมิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยนั้นมีหลายอาชีพทั้งแพทย์ ครู นักวิทยาศาสตร์ ซึ่งนอกจากจะสอนศาสนาแล้ว ยังทำการช่วยเหลือประชาชนทางการแพทย์ เช่น รักษาโรค จำหน่ายแจกยาให้แก่ประชาชนด้วย คนไทยจึงนิยมเรียกมิชชันนารีเหล่านี้ว่า "หมอ" เป็นส่วนใหญ่ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องมิชชันนารีศึกษาได้จาก สุพรรณิ กาญจนันธุติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507).

ช. การรับการศึกษาแบบตะวันตกก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก่อนหน้ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่คนไทยเริ่มมีความสนใจต่อการศึกษาแบบตะวันตกอย่างแท้จริงนั้น ได้มีการรับการศึกษาแบบตะวันตกมาก่อน คือ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231)

ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงต้องการที่จะใช้ฝรั่งเศสเป็น "ตัวดวงอำนาจ" ของฮอลันดาซึ่งกำลังขยายอิทธิพลทางการเมืองเหนือไทย ประกอบกับฝรั่งเศสประสงค์จะขยายอิทธิพลทางศาสนาและการเมืองของคนในเมืองไทย ควบคู่กันไป "ศาสนา" จึงกลายเป็นสื่อกลางกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ให้แน่นแฟ้นเป็นพิเศษ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระราชทานความช่วยเหลือและให้ความอุปการะแก่บาทหลวงฝรั่งเศสหลายประการ รวมทั้งได้พระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์ และโรงเรียนที่ตำบลบางปลาไห้ และที่ตำบลมหาพรหมณ์¹ ทั้งยังทรงมอบเด็กไทยจำนวน 10 คน ให้บาทหลวงเพื่อศึกษาเล่าเรียนวิทยาการแบบตะวันตกด้วย² ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่บาทหลวงฝรั่งเศสได้นำแนวความคิดในการจัดการศึกษาและจัดโรงเรียนแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย³ อย่างไรก็ตาม งานทางด้านการศึกษาของบาทหลวงคาทอลิกเหล่านี้ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียน ซึ่งมีชื่อตามพงศาวดารว่า "โรงเรียนสามเแตร" สร้างขึ้นราว พ.ศ. 2211 มีนักเรียนต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ คือ จีน กวางตุ้ง ญวน อังกฤษ

¹ ขจร สุขพานิช, "เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ . . .," หน้า 106.

² "อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศสตอนที่ 1," ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508), 18 : 156.

³ สุพรรณิ กาญจนนัฐิ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย . . .," หน้า 13.

ฮอลันดา และฝรั่งเศส สอนภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาละติน และวิชาหนังสือแบบยุโรป ต่อมาใน พ.ศ. 2229 ฮ่องคอนได้อุปถัมภ์โรงเรียนของบาทหลวงกยางค์ที่โดยออกเงินสร้างอาคารเรียนขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่งในตัวเมืองกรุงศรีอยุธยา ให้ชื่อโรงเรียนใหม่ว่า "วิทยาลัยคอนสแตนติน" (Constantine College) สามารถรับนักเรียนได้ร่วม 1,000 คน ครั้นเมื่อฮ่องคอนสิ้นชีวิตลง โรงเรียนแห่งนี้ได้ย้ายไปรวมกับโรงเรียนสามเณรที่ตำบลมหาพรานนท์ โรงเรียนของพวกบาทหลวงคาทอลิกสอนวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับคริสต์ศาสนาเช่นเดียวกับโรงเรียนในกรุงปารีส นับเป็นโรงเรียนประจำและโรงเรียนที่ใช้ภาษาต่างประเทศในการสอนเป็นแห่งแรกในเมืองไทย

ระหว่าง พ.ศ. 2214 - 2218 การเผยแพร่ศาสนาของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง ได้มีการตั้งศูนย์ศาสนาซึ่งประกอบด้วยโบสถ์และโรงเรียนที่เมืองตะนาวศรี ภูเก็ต ลพบุรี อยุธยา พิษณุโลก และสุโขทัย วางโครงการและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ผลิตนักสอนศาสนาชาวพื้นเมืองเพื่อขยายกิจการให้สำเร็จตามจุดหมายโดยเร็ว จึงจำเป็นต้องมีโรงเรียนฝึกหัดนักสอนศาสนา ปรากฏว่าในระยะแรกนั้น ที่กรุงศรีอยุธยาไม่มีคนไทยเลย มีแต่ชาวจีนที่สมัครใจเรียน และผู้ที่เดินทางเข้ามารับการอบรมจากประเทศพม่า โคชินจีน และเขมร โรงเรียนที่กรุงศรีอยุธยาประกอบด้วยนักเรียนฝึกสอนศาสนาชาติต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ได้แก่ จีน เขมร ญี่ปุ่น จีนลาว มอญ และไทย โดยเฉพาะคนญวนจากโคชินจีนเดินทางเข้ามารับการอบรมนับเป็นจำนวนร้อยคน สาธุศิษย์หลักที่เป็นกำลังในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาจึงได้แก่พวกญวน¹ กล่าวโดยสรุป แม้ว่าโรงเรียนที่จัดขึ้นนี้ จะจัดตั้งขึ้นเพื่อจุดหมายในการสอนศาสนาเป็นสำคัญและมีได้มีอิทธิพลต่อคนไทยมากนั้นก็ตาม แต่นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการศึกษาเมืองไทยที่ได้มีการจัดตั้ง "โรงเรียน" เป็นสถาบันการศึกษาตามคติแบบตะวันตก

¹ วิชาสงศ์ พงศ์บุตร, "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา (ตอนที่ 4)," แดลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 13 (มกราคม - มิถุนายน 2522) :

นอกจากมีการตั้ง โรงเรียนในประเทศโดยพวกบาทหลวงแล้ว ยังปรากฏว่า ความตื่นตัวต่อความรู้ใหม่ที่ได้รับจากพวกบาทหลวงนั้นมีมากถึงกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการถึงประเทศฝรั่งเศสหลายครั้ง อันเป็นนโยบายใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์¹ จากหลักฐานปรากฏว่าได้มีการส่งนักเรียนไปศึกษาที่ฝรั่งเศสถึง 3 ครั้ง คือ

ครั้งแรกใน พ.ศ. 2227 ส่งไปพร้อมกับข้าราชการที่ไปสืบข่าวการสูญหายของ คณะทูตไทยคณะแรกซึ่งออกเดินทางไปฝรั่งเศสตั้งแต่ พ.ศ. 2223 ครั้งนี้มีนักเรียนไทย เดินทางไปด้วย 6 คน² ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เด็กเหล่านี้ไปเรียนวิชาทำน้าปู วิชาก่อสร้าง วิชาช่างเงิน ช่างทอง และอื่น ๆ ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จในการเล่าเรียน ทั้งนี้เพราะขาดคนเอาใจใส่ดูแลให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ พวกบาทหลวงได้แสดงความเห็นว่าถ้าจะให้ดี ควรให้เด็กเหล่านี้เข้าโรงเรียนสามเณรในเมืองไทยเสียก่อนแล้วจึงค่อยส่งไป³

ครั้งที่สองใน พ.ศ. 2228 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งออกพระวิสุทธสุนทร (โกษาปาน) เป็นราชทูตออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสพร้อมทั้ง

¹วิมล บัวสุวรรณ, "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยะประเทศในสมัยโลก" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2496 - 2497), หน้า 17.

²"อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส ตอนที่ 1 (ต่อ)," ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508), 19 : 59.

³"จดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแรกณดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 1," ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์ ก้าวหน้า, 2508), 8 : 140-141.

ส่งบุตรหลานข้าราชการคนไทยออกไปเรียนที่ฝรั่งเศสกว่า 12 คน¹

ครั้งที่สามใน พ.ศ. 2231 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งบาทหลวงคาซาร์ก (Tachard) เป็นราชทูตพิเศษของพระองค์นำพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสและองค์สันตปาปา ในครั้งนี้ได้คัดเลือกเด็กหนุ่มบุตรของผู้มีตระกูลสูง เดินทางออกไปศึกษาขนบธรรมเนียมของผู้ที่ชาวฝรั่งเศสในมหาวิทยาลัยหลุยส์ ล็องกรัง เป็นจำนวน 5 คนกว่า²

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า ในแต่ละครั้งที่คณะบาทหลวงฝรั่งเศสเดินทางไปมาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้น โคน่าเด็กไทยจากโรงเรียนสอนศาสนาในอยุธยาไปฝรั่งเศสเพื่อศึกษาศาสนาชั้นสูงต่อกับ มีหลักฐานชัดเจนว่าเมื่อครั้งที่โกซาปานไปฝรั่งเศส ได้ไปเข้าฟังการสอบไล่เพื่อรับปริญญาชั้นสูงของนักเรียนสงฆ์ไทยจากโรงเรียนที่เกาะมหาพราหมณ์ ชื่อ อันโทนี บินโต ซึ่งมีบิดาเป็นชาวเบงกาลีและมารดาเป็นไทยที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ปรากฏว่ากรรมการสอบได้ชมเชยความสามารถของนักเรียนไทยผู้นี้เป็นอันมาก³

หลังจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว การเผยแพร่ศาสนาของพวกบาทหลวงไม่ได้รับการสนับสนุนและการอุปการะจากกษัตริย์เท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุผลทางการเมือง เป็นสำคัญ การศึกษาและการขยายตัวของวิทยาการแผนใหม่แบบ

¹ "เรื่องจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศสครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาควี 2," ประชุมพงศาวดาร ภาควี 34 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), 20 : 141.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวังราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องราชทูตไทยไปยุโรป," ใน นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุของหม่อมราโชทัย, พิมพ์ครั้งที่ 6. (กรุงเทพฯ นคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2517), หน้า 132.

³ "เรื่องโกซาปานไปฝรั่งเศส ภาควี 3," ประชุมพงศาวดาร ภาควี 59 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), 33 : 34-45.

ตะวันตกจึงต้องชะงักลงด้วย บาทหลวงมักจะเกิดความขัดแย้งกับฝ่ายบ้านเมืองอยู่เสมอจน
 ไม่อาจจะทำเนิงานแพร่ศาสนาและขยายการศึกษาต่อไปได้เหมือนเดิม อย่างไรก็ตาม
 จะเห็นได้ว่าการตั้งโรงเรียนของบาทหลวงเพื่อสอนศาสนาและความรู้อื่น ๆ เช่น คณิตศาสตร์
 วิทยาศาสตร์ ฯลฯ นั้นเห็นได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเริ่มรับความรู้แบบตะวันตกที่เป็น
 ระบบมากกว่า การอ่านเขียนเรียนเลข เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ตามแบบกฎการศึกษาของยุโรป
 ในสมัยนั้น อย่างไรก็ตามการศึกษาแบบโบราณของไทยก็มีใช้กันแพร่หลายใน
 โรงเรียนของพวกบาทหลวง ทั้งนี้คงเป็นเพราะโรงเรียนเหล่านั้นมี
 สังคมอยุธยาคือ เฉพาะกลุ่มคนที่เข้ารับซึ่งมักจะไม่ใช่คนไทยแท้ และเมื่อ
 อุปถัมภ์จากฝ่ายบ้านเมือง การสืบศาสนาและการสอนในโรงเรียนจึงดำเนินไปโดยสะดวก
 ยากลำบากและไม่ได้ผลเท่าที่ควร ฉะนั้นการศึกษาแบบไทยแต่โบราณจึงลงสืบทอดมาจน
 ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สำหรับการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการเดินทาง
 ออกไปศึกษานอกประเทศนั้น มีหลักฐานชัดเจนเฉพาะการส่งไปในครั้งที่หนึ่ง เท่านั้นว่าการ
 ศึกษาไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งพวกบาทหลวงยังได้แนะนำให้เด็กได้ศึกษาจากโรงเรียนใน
 เมืองไทยเสียก่อนที่จะส่งออกไปยังฝรั่งเศสเพื่อเป็นการปูพื้นฐานการศึกษาเบื้องต้น แต่ไม่
 พบหลักฐานว่านักเรียนที่ถูกส่งออกไปในครั้งที่สองและครั้งที่สามได้รับการปูพื้นฐานทางการ
 ศึกษาแบบที่บาทหลวงได้แนะนำไว้หรือไม่ ทั้งยังไม่อาจทราบได้ถึงผลการเรียนว่าเป็นประการ
 ใดอีกด้วย ฉะนั้นจึงไม่อาจสรุปได้ว่า การส่งนักเรียนไปศึกษาที่ฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระ
 พระนารายณ์มหาราชนี้ มีผลต่อการปรับปรุงและพัฒนาบ้านเมืองในสมัยนั้นอย่างไร

2. สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2394)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชนชั้นใหม่ที่เดินทางเข้า
 มาในประเทศต่างก็ได้นำวิทยาการแผนใหม่มาเผยแพร่แก่คนไทยเป็นอันมาก ทำให้เกิดความ
 ตื่นตัวในการเรียนภาษาอังกฤษกันขึ้นในหมู่เจ้านายและข้าราชการ เหตุผลที่แท้จริงที่ทำให้

การเรียนภาษาอังกฤษเป็นที่นิยมในกลุ่มเจ้านายก็คือ

ในสมัยนั้นผู้มีสติปัญญาที่เป็นชั้นสูงอยู่ในประเทศนี้ แลเห็นอยู่แล้วว่าการสมาคมเกี่ยวกับฝรั่งต่างประเทศ คงจะต้องมีขึ้นยิ่งกว่าแต่ก่อน แลภาษาอังกฤษจะเป็นภาษาสำคัญทางประเทศตะวันออกนี้ มีเจ้านายบางคนแลข้าราชการบางคนปรารถนาจะศึกษาวิชาการ และขนบธรรมเนียมของฝรั่ง แลจะเล่าเรียนให้รู้ภาษาอังกฤษ จึงพยายามเล่าเรียนศึกษาเกี่ยวกับพวกมิชชันนารีตั้งแต่เมื่อในรัชกาลที่ 3 . . .¹

บุคคลสำคัญที่ได้ศึกษาภาษาอังกฤษจากมิชชันนารีในสมัยนี้ จนมีความรู้เชี่ยวชาญใช้การได้ คือ "พลกระหม่อมพระ" หรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงผนวชอยู่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ เพื่อเป็นหนทางนำไปสู่การศึกษาวิชาการที่เจริญก้าวหน้าของตะวันตกต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากมหาอำนาจตะวันตกกำลังขยายอิทธิพลอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้² ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความคิดและความลับของมหาอำนาจของประเทศตะวันตกให้ได้³

การศึกษาและการรับรู้ตามแนวความคิดแบบตะวันตกของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้เริ่มขึ้นขณะที่ทรงผนวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) โดยทรงแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับบาทหลวงคาทอลิกชาวฝรั่งเศส เจ้าอาวาสวัดคอนเซ็ปชัน (Immaculate Conception Church) คือ สังฆราชปาลเลกัวซ์อยู่ตลอดเวลา จนถึงกับมีการแลกเปลี่ยนความรู้ในภาษาละตินและภาษา

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานการที่ไทยเรียนภาษาอังกฤษ," ใน นिरาศลอนคอนและจดหมายเทศของหม่อมราโชทัย, หน้า 8.

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 95.

³ Bertha Blont, McFarland of Siam (New York : Vantage Press Inc, 1958), p. 45, อ้างใน สุพรรณดี กาญจนันท์ศิริ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย . . .," หน้า 95.

บาลีซึ่งกันและกัน ส่วนการศึกษาภาษาอังกฤษนั้น โปรคตา ให้มิสเตอร์แคสเวล มิซชันนารี โปรเตสแตนต์ชาวอเมริกันเป็นผู้ถวายการสอนในปี พ.ศ. 2386 หลังจากที่ย้ายมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว หลังจากทรงศึกษาจากมิสเตอร์แคสเวลอยู่ได้ถึง 6 ปี ก็ทรงศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เอง¹ จนสามารถใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ด้านต่าง ๆ ได้อีก เช่น ประวัติศาสตร์และการเมือง วิทยาศาสตร์ โหราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ รวมทั้งทรงช่วยตรวจสอร่างสัญญาภาษาอังกฤษที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อครั้ง เซอร์ เจมส์ บรค เป็นราชทูตเข้ามาเมื่อ พ.ศ. 2393 ด้วย²

นอกจากนี้ยังมีเจ้านายที่ทรงสนพระทัยศึกษาวิทยาการตะวันตกอีก ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ครั้งดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจนสามารถเขียนได้อย่างถูกต้อง³ สามารถแปลคำราบิไนใหญ่ของฝรั่งเศสที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษออกเป็นภาษาไทยได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2384 และใช้เป็นคำรามัดกัฒนการปิ่นใหญ่ในสมัยนั้น⁴ รวมทั้งยังสนพระทัยในการศึกษาวิทยาศาสตร์การแพทย์ และการช่าง จนสามารถต่อเรือกำปั่นได้ด้วยพระองค์เอง⁵

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4, ความทรงจำ, หน้า 97.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, "ตำนานการที่ไทยเรียนภาษาอังกฤษ," หน้า 10.

³ เอ. บี. กริสไวลด์, "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลใน หนังสือที่ระลึกถึงรอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและวันเสวยราชย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานวันที่ 1 ตุลาคม 2511, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511), หน้า 50.

⁴ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 385.

⁵ บอร์ช ฮอวส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, หน้า 32.

* บุคคลอื่น ๆ ที่สนใจศึกษาภาษาอังกฤษจากมิชชันนารี ได้แก่ หม่อมราโชทัย ซึ่งต่อมาได้รับตำแหน่งล่ามเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งคณะทูตชุดแรกไปยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2400 เมื่อกลับมาได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศคนแรก จนถึงอนิจกรรมใน พ.ศ. 2410 นายคิส มหาคุณเล็กข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับตำแหน่งล่ามของศรีหุทไปพร้อมหม่อมราโชทัย และยังคงศึกษาวิชาเดินเรือจนพวกฝรั่งเรียกว่า "กัปตันคิก" ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนปริชาชาญสมุทร และเป็นข้าหลวงสุวีเศษในสมัยรัชกาลที่ 4 ทั้งยังได้เป็นครูสอนภาษาอังกฤษพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกองค์ด้วย

ส่วนผู้ที่สนใจศึกษาวิชาการเฉพาะอย่าง เช่น การแพทย์ การช่าง ฯลฯ นั้น มีอยู่มาก ซึ่งจะมีลักษณะพิเศษ คือ... ไม่สู้จะเอาใจใส่ในทางภาษาจึงไม่ค่อยรู้ภาษาถึงสมเด็จพระยา ก็เพราะเอาใจใส่ในวิชาต่อเรือกำปั่นเสียมาก จึงไม่ค่อยสนทักภาษาอังกฤษ"¹ แต่กระนั้นก็ยังสามารถศึกษาวิทยาการตะวันตกได้จนชำนาญและนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นพระราชวงศ์ ข้าราชการ หรือสามัญชน กลุ่มพระราชวงศ์ชั้นสูงที่ทรงสนพระทัยในการศึกษาวิชาเฉพาะดังกล่าว ได้แก่ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท) เจ้ากรมหมอ ทรงศึกษาวิชาการแพทย์ฝรั่งจนได้รับประกาศนียบัตรถวายเป็นพระเกียรติยศ และได้รับเชิญเป็นสมาชิกของสถาบันการแพทย์แห่งนิวยอร์ก (New York Academy of Medicine) กรมหลวงมหิศวรินทรากรม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงมหิศวรินทรากรม) ทรงศึกษาวิชาช่างฝรั่ง นอกจากนี้ยังมีนายโหมค อมาตยกุล สนใจศึกษาการถ่ายภาพ เครื่องจักร เครื่องกล การประสมธาตุ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยากระษำปนกิจโกศล

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานการที่ไทยเรียนภาษาอังกฤษ," หน้า 10. และ สมเด็จพระยา ซึ่งสมเด็จพระยา คำรงฯ ทรงกล่าวถึงนั้น คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริวงค์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเอง

ในรัชกาลนี้ก็มีคนไทยออกไปเล่าเรียนถึงยุโรปซึ่งนับว่าเป็นคนแรกที่ไปเรียน
ต่างประเทศ คือ นายฉุน ก่อมาได้เป็นพระชลธารพินิจจักษ์ เจ้ากรมกลองในรัชกาลที่ 5
โดยสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ฝากฝังไปกับกัปตันเรืออังกฤษ ให้ไปศึกษา
วิชาการเดินเรือที่อังกฤษ จนได้รับประกาศนียบัตรการเดินเรือทะเล เมื่อกลับมาได้เป็น
ที่ขุนจรเจนทะเล รับหน้าที่เป็นล่ามไปในคณะทูตชุดแรกที่ส่งไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ด้วย¹

จะเห็นได้ว่าผู้ที่เล่าเรียนภาษาอังกฤษตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ จากมิชชันนารีนั้น
ล้วนแล้วแต่ได้รับราชการช่วยเหลือแผ่นดินในรัชกาลต่อมาทั้งสิ้น แม้ว่าการเล่าเรียนของ
พระราชวงศ์และขุนนางเหล่านี้จะไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวนัก ดังปรากฏว่า

. . . เจ้าฟ้าน้อย [พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว] ได้ทรง
สนทนากับ คร. เฮาส์ลีย์ ๆ ว่า ผู้ใดจะกระทำการอะไรใหม่ ๆ ในสมัยนั้น
จะต้องทำในที่ซ่อนเร้น เพราะถ้ากษัตริย์รู้ เขาก็จะเรียกบุคคลเหล่านี้ไป
รับราชการหมด เพื่อป้องกันมิให้บุคคลเหล่านี้ทำการคนควาออกไป อยางไร
ก็ตาม เจ้าฟ้าน้อยก็มีใจทำการทดลองในที่ซ่อนเร้นแต่ประการใด . . .²

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าได้ทรงทำการขัดขวางอย่างใด ~~ที่ทรงตั้งแต่เจ้าชาย~~
~~ทูกมาส่งไปจนถึงพระเจ้าบรมมหาประยูรวงศ์ "เรือฝรั่ง" กันไปหมด~~ อีกทั้งพระองค์ก็ทรง
ประจักษ์ถึงความสามารถของมิชชันนารีและทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องรับวิทยาการตะวันตก
บางประการ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระองค์ทรงยินยอมให้หมอลวดทักปลูกฝี การที่โปรดฯ
ให้ทอเรือกำปั่นขึ้นใช้แทนเรือสำเภา หรือแม้แต่การที่ทรงจ้างชาวต่างประเทศเข้ามา
รับราชการเป็นกัปตันเรือกำปั่นหลวง พร้อมทั้งทำหน้าที่ฝึกสอนวิชาเดินเรือให้คนไทยด้วย
เมื่อ พ.ศ. 2380 กัปตันนั้นเป็นชาวอังกฤษ ชื่อ ตรีกร³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

² ยอร์ช ฮอวส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, หน้า 32.

³ "เรื่องจกหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม," ประชุม
พงศาวดาร ภาคที่ 31 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508), 18 : 117.

หากจะพิจารณาถึงการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้แก่นคนไทยของบรรดามิชชันนารี จะเห็นได้ว่ามีอิทธิพลและขอบเขตที่จำกัดเพียงชนกลุ่มเล็ก ๆ ของสังคม ซึ่งได้แก่พระราชาวงศ์ และขุนนางเท่านั้น หรือจะมีบ้างในกลุ่มคนจีนที่เข้ารับ อิทธิพลของพุทธศาสนาและระบบ การศึกษาซึ่งขึ้นอยู่กับวัดยังคงมีความสำคัญอยู่ และเป็นเหตุให้เกิดหญิงไม่มีโอกาสได้รับ การศึกษาเท่าเทียมกับเด็กชาย ทราบจนกระทั่งมิชชันนารีอเมริกันเริ่มตั้ง โรงเรียนแบบตะวันตก ขึ้น เด็กหญิงบางกลุ่มจึงมีโอกาสดำเนินการศึกษาสูงขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 แนวความคิดทาง การศึกษาแบบตะวันตก ยังไม่สามารถแทรกซึมลงไปถึงชนกลุ่มใหญ่ที่เป็นฐานของสังคมได้ อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็น โชคดียิ่งของประเทศที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อครั้งทรงผนวชอยู่ รวมทั้ง เจ้านายและข้าราชการบางคน เล็งเห็นการณ์ไกล ยอมรับอิทธิพลของวิทยาการแบบใหม่ แบบตะวันตก และตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้อง ขวนขวายเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ เพื่อจะได้เป็นทางไปสู่การศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ ของประเทศตะวันตก บุคคลเหล่านี้นับเป็น กลุ่มบุคคลที่มีความคิดก้าวหน้า และได้เป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงบ้านเมืองให้คงตาม แบบอารยประเทศ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์ในเวลาต่อมา

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงการรับการศึกษาแบบตะวันตกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแม้ระยะเวลาจะห่างไกล กัน แต่ลักษณะของการยอมรับตลอดจนความไม่ใส่ใจในการศึกษาแบบตะวันตกของชนชั้นผู้ปกครอง ต่างมีลักษณะเหมือนกันคือ การขยายอิทธิพลทางการเมืองของชาติตะวันตก มีส่วนเร่งเร้า และกระตุ้นให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องรับวิทยาการ ตลอดจนเรียนรู้ความคิดของตะวันตก เพื่อพัฒนาตัวเองให้ทันสมัย และการถ่ายทอดการศึกษาที่กระทำผ่านพวกมิชชันนารี เช่นเดียวกัน

ค. การส่งเสริมการศึกษาแบบตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2411)

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวิจรรณญาณอันสุขุมรอบคอบ ทรงเล็งเห็นการณ์ไกล อีกทั้งทรงเข้าพระทัยในสภาพบ้านเมืองซึ่งตกอยู่ในสถานการณ์ที่ ล่อแหลมต่อการขยายอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก เป็นเหตุให้ทรงชวนขวายศึกษาภาษา

อังกฤษและวิทยาการตะวันตกถึง ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ. 2394 ประเทศไทยจึง เริ่มเปลี่ยนแปลง โฉมหน้า เป็นแบบตะวันตก และความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับพวกมิชชันนารีได้ดำเนินไปด้วยดียิ่งขึ้น ทรงให้ความสนิทดนมและทรงให้การอุปถัมภ์แก่มิชชันนารีเป็นอย่างดี¹ ดังนั้นงานของมิชชันนารีจึง ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทุกด้าน ทั้งการแพทย์ การแพร่ศาสนา รวมทั้งการศึกษาซึ่งยังผลให้แนวทางการศึกษาในสมัยนี้และสมัยต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ด้วยสายพระเนตรที่กว้างไกล ประคองจะหยั่งรู้เหตุการณ์ภายหน้าได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสและพระราชธิดา ทรงส่งเสริมการศึกษาให้ทันสมัย เป็นการเตรียมพระราชโอรสและพระราชธิดาให้พร้อมที่จะเผชิญโลกใหม่ที่ผุดแยกไปจากเดิม ทั้งนี้ทรงเห็นว่า ประมุขของประเทศในภายหน้าจำต้องศึกษาความคิดเห็นทางวิทยาการ การทูต และการปกครองแบบตะวันตก² แนวทางการศึกษาของพระราชโอรสและพระราชธิดาเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ มีการศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาการแบบตะวันตกควบคู่ไปกับการศึกษาตามราชประเพณีโบราณ ทรงส่งเสริมให้สตรีในวังได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษจากภรรยาของมิชชันนารีอเมริกัน คือ นางบร็อคเลย์ นางมัทนุณ นางสมิท หลังจากขึ้นครองราชย์ได้เพียงสี่เดือน และได้ดำเนินการสอนติดต่อกันถึง 3 ปี ในบรรดาผู้เรียนมี เจ้าจอมมารคากลิน เจ้าจอมมารคากรมพระนเรศวรวรฤทธิ ซึ่งเรียนรู้ภาษาอังกฤษจนพอพูดได้รวมอยู่ด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. 2405 โปรดฯ ให้จ้างนางแอนนา เดียว โนเวนส์ (Mrs. Anna Leconowens) ชาวอังกฤษเข้ามาเป็นครูถวายพระอักษรให้บรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดา โดยตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง วิชาที่สอนนอกจากวิชาภาษาอังกฤษแล้วยังมีวิชาภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และอื่น ๆ อีก

¹ ยอร์ช ฮอวส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, หน้า 62.

² เอ. บี. กริสโวลด์, "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 2.

ในรัชกาลเงี้ยวของมิชชันนารี โดยเฉพาะงานทางด้านการศึกษาได้ขยายตัวออกไปมากขึ้นกว่าเดิม คณะมิชชันนารีได้พยายามขยายแนวความคิดตลอดจนถ่ายทอดการศึกษาแบบตะวันตกเข้าไปในหมู่สามัญชน มิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนได้พยายามจัดตั้งโรงเรียนแบบตะวันตกขึ้นบนที่คืนที่ได้รับพระราชทานที่ตำบลล็กจิ้นเมื่อ พ.ศ. 2395 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหวังว่า เด็ก ๆ เหล่านี้จะได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือไปสู่การศึกษาวิทยาศาสตร์และอื่น ๆ ที่กำลังเจริญอยู่ในแถบตะวันตก¹ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศเป็นสำคัญ แม้ว่าพระองค์จะทรงสนับสนุนงานของมิชชันนารีด้วยดี แต่ก็ปรากฏว่าพวกมิชชันนารีต้องประสบปัญหาอันเนื่องมาจากความยึดมั่นในศาสนาและประเพณีของคนไทย ทำให้หาเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนที่ตั้งขึ้นไม่ได้ ต้องใช้วิธีซื้อเด็กและจ้างให้เรียน เด็กส่วนใหญ่จึงเป็นเด็กชาวจีน ฉะนั้นในครั้งแรกจึงต้องใช้ครูชาวจีนและสอนเป็นภาษาจีน โรงเรียนนี้ต่อมาคือโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์² ในตอนปลายรัชกาลโรงเรียนของมิชชันนารีที่ตั้งขึ้นนี้ได้รับความนิยมสูงขึ้น และได้มีโรงเรียนของมิชชันนารีตั้งขึ้นอีกหลายแห่งทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จึงนับได้ว่ามิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้ริเริ่มจัดการศึกษานอกวัดในสมัยรัตนโกสินทร์³

ในระยะหลัง ๆ ความนิยมที่จะเล่าเรียนภาษาและวิชาการต่าง ๆ จากพวกมิชชันนารีโดยส่วนตัวจะแพร่หลายมากขึ้น ทั้งในกลุ่มเจ้านายและสามัญชนโดยทั่วไป ทั้งนี้ น่าจะเนื่องมาจากการขยายตัวทางการค้าหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. 2398 นั้นเอง การติดต่อกับพ่อค้าชาวต่างประเทศมีกว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับเป็นการเจริญรอยตามพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดคนรู้ภาษาฝรั่ง⁴ ซึ่งสามารถช่วยให้เข้ารับราชการใกล้ชิดกับองคมนตรีได้ไม่ยากเป็นสำคัญด้วย

¹ ยอร์ช ฮอวส์ เฟลคัส, หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4, หน้า 128.

² สุพรรณิ กาญจนจิตติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย . . .," หน้า 234.

³ Vigihia M. Thomson, Thailand : The New Siam (New York : Macmillan, 1941), p. 370.

เจ้านายที่ทรงศึกษาวิชาการแบบตะวันตก ได้แก่ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (พระองค์เจ้ายอดมิ่งยศบวรราโชรสรัตนราชกุมาร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งแม้ว่าจะไม่ทรงแตกฉานในวิชาภาษาอังกฤษมากนักก็ตาม แต่ทรงเชี่ยวชาญในวิชาช่างเป็นอันมาก¹

สำหรับพวกสามัญชนนั้น เข้าใจว่าจะมีผู้เรียนรู้เพื่อการค้าและการติดต่อกับมิชชันนารีบ้าง รวมทั้งคงมีผู้ออกไปเรียนภาษาอังกฤษที่สิงคโปร์ด้วย แต่ไม่ทราบว่า มีจำนวนเท่าใด มีหลักฐานปรากฏว่า ผู้ที่ได้เรียนทั้งภาษาและวิชาอื่น ๆ จากมิชชันนารีและได้เข้ารับราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเพียง 6 คน คือ นายเทียนฮี้ (พระยาสารสินสวามิภักดิ์) ได้เล่าเรียนภาษาและมีโอกาสติดตามมิชชันนารีไปศึกษาวิชาแพทยที่อเมริกากลับมาเมืองไทย พ.ศ. 2414 นายสน (พระยาสมุทรบุรณรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการ) นายสุก (พระยาอุตรกิจพิจารณา ผู้ว่าราชการเมืองอุตรดิตถ์) นายเปลี่ยน (พระยาชนินทรภักดิ์ ในกระทรวงมรุชาคร) นายมุ่น (พระยาธรณีนถเบศร์ ในกรมพระตำรวจนครบาล และนายอู่ (หลวงสกลโลหะการ ในกรมโลหะกิจ) สำหรับผู้ที่ได้เรียนรู้วิชาช่าง เฉพาะอย่างจากมิชชันนารีจนมีชื่อเสียงและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ นายจิตร หรือ ขุนฉายาภักดิ์~~ภักดิ์~~ ซึ่งได้เรียนวิชาดำยรูปจนสามารถตั้งห้างดำยรูปขึ้นได้เป็นแห่งแรก และเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เลื่อนขึ้นเป็น หลวงอัคนีนถมิตร เจ้ากรมแก๊สหลวง

ในรัชกาลนี้ ปรากฏว่าได้มีการส่งนักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศมากขึ้น ทั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ และที่บิดามารคาส่งออกไปเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็น "ความเร่งด่วน" และ "ความเชื่อมั่น" ในวิชาการตะวันตกถึงกับต้องส่งคนไป "รับ" สิ่งเหล่านั้นมาใช้ในบ้านเมือง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานการที่ไทยเรียนภาษาอังกฤษ," . . . , หน้า 13.

นักเรียนที่บิดามารดาส่งออกไปเอง และไ้กลับมารับราชการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มี 3 คน คือ พระยาอรรคราชวรাত্র (หวาด บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาอภัยสงคราม สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ฝากนายเรือรบอเมริกันไปฝึกหัดวิชาทหารเรือ แต่ได้เรียนเฉพาะภาษา พระยาอรรคราชวรাত্র (เนกร) บุตรพระยาสมุหบุรานุรักษ์ ออกไปเล่าเรียนที่สิงคโปร์แล้วกลับเข้ามาถวายตัว และเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ส่งออกไปเรียนที่อังกฤษถึง 3 ปี¹

นักเรียนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศคณะแรก ซึ่งออกเดินทางไปพร้อมคณะคนไทยไปอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2400 มี 2 คน คือ นายทศ บุนนาค อายุ 16 ปี บุตรพระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชุ่ม บุนนาค) และนายเทศ บุนนาค (เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์) อายุ 17 ปี บุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ทั้งสองได้รับการฝากฝังให้กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษจัดให้ศึกษาในโรงเรียนราชวิทยาลัยที่กรุงลอนดอน แต่ปรากฏว่าเมื่อคณะทูตเดินทางกลับ นักเรียนทั้งสองก็กลับด้วย โดยไม่ทราบเหตุผล²

นอกจากนี้ยังมีนักเรียนอีก 3 คน ซึ่งออกไปศึกษาที่ยุโรปและกลับเข้ามารับราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์วัจนศักดิ์³

¹ ทรายละเอียดเรื่องการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-15. สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อธิบายเรื่องราวทูตไทยไปยุโรป," . . . , หน้า 257-258.

³ มีหลักฐานปรากฏว่า นายโตและน้องชาย บุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์วัจนศักดิ์ได้เดินทางกลับมาเมืองไทยระยะหนึ่ง แล้วจึงกลับออกไปศึกษาต่ออีกใน พ.ศ. 2414 ในครั้งนี้ได้นำพระองค์เจ้าปฤษฎางค์และหม่อมเจ้าอื่น ๆ นักเรียนยุโรปรุ่นแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 ออกไปศึกษาที่อังกฤษด้วย กุ หจข., ร.5 กค. (เอกสารเย็บเล่ม) เล่ม 3 จ.ศ. 1230-1233 เรื่องที่ 242, หน้า 321. และเรื่องที่ 244, หน้า 323.

(โค บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงส์ไวยวัฒน์ (วอน บุนนาค) ได้เล่าเรียนวิชาทหาร
 ปืนใหญ่จากอังกฤษ นับเป็นคนแรกที่สำคัญวิชาทหารจากยุโรป เจ้าพระยาราชานุประพันธ์
 (สุคใจ บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ได้ไปเล่าเรียนที่
 อังกฤษเช่นกัน และหลวงคำวรงค์สุรินทรฤทธิ (บั้น) บุตรเจ้าพระยาสุรวงส์ไวยวัฒน์ ได้ไป
 เรียนที่ฝรั่งเศส

เป็นที่น่าสังเกตว่า บรรดานักเรียนที่เดินทางออกไปศึกษาต่างประเทศนั้น ได้เรียน
 สำเร็จกลับมาต่อเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น และได้เป็น
 กำลังสำคัญในการปรับปรุงบ้านเมืองในสมัยนั้น

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการศึกษาแบบ
 ตะวันตกเป็นอันมาก ทั้งการศึกษาภายในประเทศและการศึกษาจากต่างประเทศ โดยวิธี
 ส่งนักเรียนออกไปศึกษา รวมทั้งมีผู้ชวนชาวต่างชาติมาหาความรู้จากบรรดามิชชันนารีบ้าง
 คิดตามมิชชันนารีออกไปศึกษาถึงต่างประเทศบ้าง หรือบิณฑบาตส่งออกไปศึกษาด้วยทุน
 ทรัพย์ส่วนตัวบ้าง ผู้ที่เดินทางออกไปศึกษาต่อต่างประเทศเหล่านี้ กลับเข้ามาต่อเมื่อเข้า
 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกือบทั้งสิ้น || ส่วนการศึกษาภายในโรงเรียน
 ของมิชชันนารีเพิ่งอยู่ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น || ความจำเป็นและความเร่งด่วนที่จะต้องปรับปรุง
 ประเทศให้เจริญก้าวหน้าเพื่อเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้ปลอดภัยต่อการรุกรานของชาติ
 ตะวันตก ทั้งยังเป็นเพราะพระบรมราโชบายของพระองค์ที่มีมาแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่¹
 รัชกาลที่ 4 จึงทรงเร่งปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ให้ทันสมัย กิจกรรมใดที่คนไทยไม่อาจ
 ปฏิบัติได้ด้วยตัวเอง ก็ทรงว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาบริหารการ เช่น กิจกรรมทหารบก
 ทหารเรือ ตำรวจนครบาล นับว่าเป็นการปรับปรุงบ้านเมืองที่ได้ผลวิธีหนึ่งเพื่อแก้ปัญหา

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒนวิมลอมรินทรพรหม, ความทรงจำ, หน้า 122.

เฉพาะหน้าเกี่ยวกับการขาดแคลนตัวบุคคลที่มีความสามารถในวิทยาการที่ทันสมัยแบบตะวันตก ซึ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ ปรากฏว่ามีชาวยุโรปและอเมริกันเข้ามารับราชการ อยู่ในกรุงเทพฯ ถึง 84 คน¹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะทรงปรับปรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญทันสมัยเยี่ยงอารยประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์และพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นวิษณุวาทนิกาสรรไปคองานการปกครองและบำรุงบ้านเมืองของอังกฤษที่สิงคโปร์เมื่อ พ.ศ. 2404² นอกจากนั้นยังทรงส่งข้าราชการออกไปศึกษาวิชาเฉพาะอย่างที่พระองค์ทรงต้องการอีกด้วย เช่น ไปคองานโรงพิมพ์ ไปฝึกหัดการชอมนาฬิกา³ และในตอนปลายรัชกาลถึงกับทรงมีแผนการที่จะเสด็จประพาสสิงคโปร์ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของ เซอร์ แฮร์รี่ ออร์ด (Sir Harry Ord) ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ของอังกฤษ เพื่อจะได้ทอดพระเนตรวิธีการปกครองบ้านเมืองของฝรั่ง⁴ แต่เนื่องด้วยเสด็จสวรรคตเสียก่อน แผนการเสด็จประพาสสิงคโปร์จึงชะงักอยู่จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹วิมล บัวสุวรรณ, "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศ . . . , หน้า 117, อ้างจาก Bangkok Calender (ของหมอบริคเลย์), 2411. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 428. และ W.F. Vella, The Impact of the West on Government in Thailand (Berkeley : University of California Press, 1955), p. 334.

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 247.

³โสมทัต เทเวศร์, เจ้าฟ้าจุฑามณี (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, 2513), หน้า 250-251.

⁴สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 247.

กล่าวโดยสรุป ถึงแม้ว่าการศึกษาคามแนวทางแบบตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะยังคงอยู่ในวงจำกัด คืออยู่ในหมู่เจ้านายและข้าราชการชั้นสูงเท่านั้น และรัฐบาลยังไม่สามารถจัดตั้ง "โรงเรียน" จัดการศึกษาที่เป็นแบบแผนสำหรับประชาชนได้อย่างกว้างขวางก็ตาม แต่ความสนใจที่จะเรียนรู้วิทยาการตะวันตกในต่างประเทศก็ได้เริ่มขึ้นแล้วในรัชกาลนี้ ปรากฏว่า มีการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งที่สิงคโปร์และประเทศอังกฤษเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งนักเรียนเหล่านี้ได้กลับมารับราชการเป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปบ้านเมืองในรัชกาลต่อมา และได้เป็นแนวทางให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายสืบต่อจากพระบรมชนกนาถในการส่งพระราชนัดดาและนักเรียนออกไปศึกษาต่อยังต่างประเทศในสาขาวิชาการต่าง ๆ โดยมีจุดประสงค์ที่จะให้เจ้านายและบุคคลเหล่านั้น เรียนรู้วิทยาการที่ทันสมัย เพื่อกลับมาพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าตามแบบตะวันตกเช่นกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย